

Důsledky nabytí zletilosti a plné svéprávnosti účastníky pracovněprávních vztahů

JUDr. Jakub Morávek, Ph.D., Praha*

I. Úvod

Liberalně demokratický právní stát západní civilizace prostřednictvím objektivního práva konstituuje prostor pro uplatňování svobodné vůle jemu podléhajících subjektů. Vymezuje tak svobodu v právním smyslu.^{1, 2}

Výchozí ideou a konečnou aspirací je (měl by být) minimalistický stát. Minimalistickým právním státem je míněna situace, kdy stát ingeruje do svobody subjektů práva (autonomie vůle), která znamená realizaci vůle dle vlastní úvahy s výchozím omezením plynoucím z dobrých mravů, veřejného pořádku a konkurence sfér jednotlivých subjektů. K ingerenci má stát přistoupit jen tehdy, je-li to nezbytné k ochraně objektivním právem uznaných (zpravidla deklarovaných základními nejvyššími normami daného státu a tedy právního řádu) a chráněných základních hodnot (statků).

Zda, a které hodnoty (statky) chránit nebo upřednostnit oproti ostatním, a jakým způsobem jim poskytovat ochranu, musí odrážet zásadu přiměřenosti (proporcionality) – v této pozici má test přiměřenosti³ funkci prostředku k určení legitimní (dobré) právní normy, když se jeho prostřednictvím zjišťuje poměr hodnot a určují prostředky jejich ochrany.

Prostředkem ochrany jsou primárně kogentní normy soukromého práva. Není-li takové opatření dostatečné, jsou jimi v souladu s principem od obecného ke zvláštnímu dále normy práva veřejného, které lze charakterizovat jako speciální ve vztahu k právu soukromému.⁴

Z uvedeného plyne, že normotvorba, míněno v komplexním smyslu slova, tedy jako generování normativního podkladu prostřednictvím moci zákonodárné a následná aplikace na jeho základě dovozených konkrétních norem prostřednictvím zbylých dvou mocí, by měla respektovat princip dvojí subsidiarity, tj. subsidiarity práva a subsidiarity v právu. Konkrétněji řečeno, právní regulace, jen je-li to nezbytné, a je-li to nezbytné, pak primárně regulace prostřednictvím dispozitivních norem soukromého práva, dále prostřednictvím kogentních norem soukromého práva a konečně pak prostřednictvím norem práva veřejného, nejdříve správního a následně trestního (vše seřazeno od nejméně přísného po nejpřísnější v návaznosti na subsidiaritu a nezbytnost).⁵

Způsob ingerence, tedy komunikace normy vůči jejím adresátům prostřednictvím formálních pramenů práva/normativního podkladu,⁶ někdy také označovaného jako zákonodárství,⁷ by měl aspirovat o naplnění kritérií zahrnovaných do tzv. vnitřní morálky práva.⁸

Navazující na kritéria vnitřní morálky práva formulovaná Fullerem můžeme zjednodušeně shrnout, že dobré právo (v němž se řádně realizuje mj. princip právní jistoty) je takové právo, které je v souladu s hodnotovým rámcem společnosti (morálkou).⁹ Předpokladem zároveň je, že se jedná o a) obecná pravidla, b) která jsou dostatečně předem zveřejněna tak, aby se s nimi bylo možné seznámit, c) tato pravidla nepůsobí nazpět, d) jsou srozumitelná, e) bezrozporná, f) vyžadují možné chování, g) jsou (relativně) stálá a h) jejich uplatňování ze strany veřejné moci/podoba, v jaké jsou vynucována (uplatňována), se nerozchází s tím, jak byla vyhlášena.¹⁰

II. O právní jistotě

Jedním z definičních znaků, výchozích momentů a základních hodnot demokratického právního státu, stejně tak jako jedním z předpokladů dobrého práva, je právní jistota.

Právní jistotu můžeme formulovat jako průnik několika momentů, kterými Fuller charakterizuje svou vnitřní morálku práva. Svého druhu se jedná o koherenci mezi vnitřním obsahem v podobě normy, vnějším vyjádřením v podobě textu normativního právního aktu (normativního podkladu), ve spojení se stálostí a předvídatelností postupu toho, kdo je určen, aby v konečném důsledku (obecnou) právní normu z normativního podkladu rekonstruoval a následně (individuální normu) aplikoval; primárně půjde z povahy věci o soud.

Konkrétněji řečeno, můžeme hovořit o níže formulovaných kritériích v rámci:

- a) formálního vyjádření pravidla a
- b) aplikace pravidla/individuální normy.

1. Formální vyjádření pravidla

Srozumitelnost. Srozumitelností je míněna, zjednodušeně řečeno, možnost adresáta pravidlo z normativního právního aktu/zákonodárství poznat.¹¹

Vyhlášení pravidel dostatečně předem. Vyhlášením pravidel dostatečně předem se rozumí v dostatečném časovém předstihu tak, aby měl adresát potřebný/odpovídající časový prostor se s pravidlem (alespoň potenciálně) seznámit a zařídit se způsobem, aby jeho jednání bylo ode dne účinnosti v souladu s právním řádem.

Doba, která musí uplynout mezi vyhlášením normativního právního aktu a uplatňováním z něj plynoucích pravidel v praxi, v případě zdejšího systému formálních pramenů práva doba mezi platností a účinností právního předpisu, je relativní. Při jejím určení je třeba vycházet jak z rozsahu nové nebo změnové právní úpravy, tak z doby, kdy je vyhlášována, stejně jako je třeba přihlížet k povaze adresátů právní úpravy.

Přístup k pravidlům. Přístup k pravidlům znamená přístupnost formálního pramene, v němž jsou pravidla obsažena, a příp. souvisejícího výkladu rekonstruujícího dané právní pravidlo.

Jediným oficiálním formálním pramenem v ČR jsou v tomto směru Sbírka zákonů a Sbírka mezinárodních smluv.¹²

Prospektivní působení právní úpravy. Nikoli výjimečně se zákonodárce potýká s tím, že nově přijímaná právní úprava vyvolává i zpětné právní důsledky. Takový stav je problematický, pokud se jedná o právní důsledky negativní, nebo pokud se jedná sice o právní důsledky pozitivní, nicméně pouze ve směru k určité skupině adresátů. To má za následek nikoli nutně přímý negativní dopad ve směru k adresátům jiným, nýbrž nepřipustné narušení principu rovnosti.¹³

Stálost pravidel. Trendem moderní doby je digitalizace, jejímž důsledkem je stále větší rychlost téměř všech procesů. Je však chybou, pokud se pod dojmem těchto tendencí (anebo i jiných důvodů) zákonodárce uchýlí k překotným změnám právní úpravy. Je chybou provádět-li „pokusy“ o zpřesnění či zlepšení, aby při prvním náznaku nezdaru kvapem navázal pokusem „novým“, byť v dobrém úmyslu dřívější nezdar napravit.

Právní regulace nebo její změna má přijít na pořad dne až tehdy, nelze-li jinak, a to pouze v takovém rozsahu a takovým způsobem, který je nezbytný.

K tomuto kritériu se nabízí citovat slova Ireny Pelikánové:

„Zaklínadlo ‚chybí legislativa‘ je většinou prázdným alibismem, čímž nijak nepopírám legislativní nedostatky... Bylo řečeno, že právo by obsahově mělo být v souladu s morálkou. Znalost práva jeho adresáty je užitečná a potřebná pro fungování práva, není však nezbytná a v souvislosti s rostoucí složitostí práva je reálně nevyhnutelně neúplná, mnohdy dokonce deformující. Dobré právo má být takové, aby právní subjekt mohl obsah předpokládat, uhádnout, vytušit... Obecný cit pro právo je zmaten a dezorientován příliš četnými špatnými zkušenostmi, což vede k ještě horším případům porušování práva, které nemohou být všechny účinně postiženy, a to dále podkopává pocit povinnosti chovat se podle práva atd. Ocítáme se ve spirále, z níž je jenom velmi obtížné najít východisko.“¹⁴

V pracovněprávní legislativě bychom mohli identifikovat případy narušení v podstatě všech shora označených předpokladů. Některé jsou více zřejmé, některé méně. Co je však zcela evidentní, je narušení posledně jmenované zásady, tedy stálosti pravidel; minimálně hovoříme-li o stěžejním prameni právní úpravy individuálních pracovněprávních vztahů, jímž je **zákoník práce**.

Zákoník práce prošel od nabytí své účinnosti dne 1. 1. 2007 fakticky trojí zásadní proměnou.¹⁵ Co je podstatné, každá z těchto změn se dotýkala základních koncepčních otázek, jako je vztah **zákoníku práce** k občanskému zákoníku, koncepce neplatnosti právních jednání atp. Taková situace, tedy změna v koncepčních východiscích co dva až tři roky, je jednoznačně neudržitelná a přiči se principu právní jistoty. Dává také tušit nekonceptnost v postupu zákonodárce.

Uvedená domněnka se jen potvrzuje v současné době, kdy je připravována další „velká koncepční“ novela **zákoníku práce**.

Vydeme-li z rozsahu změn, které přinesla rekonstrukce soukromého práva, a následných interpretačních a aplikačních problémů, byl by záměr zpracovat novelu **zákoníku práce**, která by na tyto reagovala, pochopitelný; ani při maximální

prozřetelnosti (kterou však zákonodárce v souvislosti s přijetím doprovodné legislativy k novému občanskému zákoníku z řady hledisek neprojevil) není možné předvídat všechny případné interpretační a aplikační problémy.

Zákonodárce se však nenechal zmást a namísto novely, která by doplnila (a opravila) dřívější změny v **zákoníku práce**, které byly provedeny v souvislosti s rekodifikací soukromého práva, a fakticky by dokončila proces rekodifikace ve směru k právní úpravě pracovněprávních vztahů, jal se připravovat novelu, která řeší řadu jiných oblastí. Některé byly odbornou veřejností vnímány jako problematické, řada z nich však nebyla a není vnímána jako potenciální předmět novelizace ani ze strany odborné veřejnosti, a ani ze strany běžné aplikační praxe.

Uvedené dává tušit, že ani v tomto případě nelze mít za to, že by byly naplněny shora naznačené předpoklady pro konstituování dobrého práva.¹⁶

2. Aplikace pravidla

*Stálost (stabilita) a předvídatelnost.*¹⁷ Podstatu tohoto kritéria, tedy stálosti aplikace právní úpravy ze strany orgánů veřejné moci, vystihuje v rovině hmotného práva **§ 13 ObčZ**:

„Každý, kdo se domáhá právní ochrany, může důvodně očekávat, že jeho právní případ bude rozhodnut obdobně jako jiný právní případ, který již byl rozhodnut a který se s jeho právním případem shoduje v podstatných znacích; byl-li právní případ rozhodnut jinak, má každý, kdo se domáhá právní ochrany, právo na přesvědčivé vysvětlení důvodu této odchylky.“¹⁸

Pravidlo formulované citovaným ustanovením lze ve stručnosti charakterizovat jinak také tak, že nedojde-li ke změně zákonodárství/normativního podkladu, příp. principiálního základu právního řádu (nebo alespon příslušné části), pak ve vztahu k obdobným případům musí být, primárně kvůli legitimnímu očekávání adresáta (právní jistotě), ze zákonodárství právní norma rekonstruována a následně aplikována (jako individuální norma) obdobně. Odchyłka od důvodně očekávané interpretace a aplikace daného pravidla předpokládá dostatečně silný důvod (natolik silný, že převáží legitimní očekávání adresáta – např. změna principiálního podkladu – částečně také viz níže) a odpovídající vysvětlení.¹⁹

V souvislosti s rekodifikací soukromého práva v ČR a přístupem k otázce redefinice některých dřívějších judikaturních závěrů se v této souvislosti nabízí podotknout, že problematická nemusí být nutně jen nenadálá změna v rozhodovací praxi při zachování totožného textu normativního právního aktu. Podobný efekt může mít i setrvání na původních závěrech a stanoviscích v momentě, kdy se text normativního právního aktu podstatně změní, avšak oproti původnímu (legitimnímu) očekávání, že dojde k redefinici původních judikaturních závěrů, které nejsou z nějakého racionálního a dostatečně silného důvodu přijímány, nedojde.

Tuto část lze uzavřít s tím, že v případě všech shora naznačených kritérií je třeba lišit mezi ideálním stavem, kdy jsou tato kritéria bezesbytku naplněna, což je nedostižný ideál, o jehož naplnění je třeba usilovat, a reálným stavem, kdy jsou tato kritéria v různých pozicích v různé míře naplněna, přičemž míra tolerance imperfektního naplnění jednotlivých kritérií je primárně odvislá od hodnotového/principiálního podkladu, který vstupuje do konfliktu s principem právní jistoty. Obecně by nicméně mělo slovy Ústavního soudu platit:

„Princip právní jistoty vede k závěru, že jednotlivec veden důvěrou v právo by měl mít vždy alespoň rámcovou představu o tom, zda jednání, kterého se dopouští, je jednáním právně dovoleným nebo zakázaným.“²⁰

III. O právní osobnosti, svéprávnosti a zletilosti

V kontextu doposud uvedeného nyní přistupme k vybraným problematickým momentům souvisejícím s právní úpravou postavení osob, které by si z různých důvodů, zejména však kvůli zachování principu právní jistoty, zasloužily pozornost zákonodárce jako potenciální předmět novelizace.

Právní osobnostní se (**§ 15** odst. 1 ObčZ) rozumí způsobilost mít (být nositelem) v mezích právního řádu práva a povinnosti. Jde o vlastnost, v jejímž důsledku se určitá osoba/entities stává relevantní z hlediska norem objektivního práva, stává se subjektem, jemuž mohou vznikat práva a povinnosti.²¹

Vedle toho se svéprávností míní (**§ 15** odst. 2 ObčZ) způsobilost nabývat pro sebe vlastním právním jednáním práva a zavazovat se k povinnostem. Jde o způsobilost právně (v souladu nebo v rozporu s normami objektivního práva) jednat, tedy vlastním právním jednáním vyvolávat právní důsledky (primárně) pro sebe.^{22, 23}

Bylo by jistě zajímavé věnovat se otázce, jakým způsobem se konstituuje právní osobnost člověka. Je předpokladem právní osobnosti právní řád (je právní osobnost důsledkem působení norem objektivního práva, které přisuzují vlastnost v podobě právní osobnosti a určují s ní spojené důsledky), jak předpokládá např. ryzí nauka právní, resp. normativní teorie?²⁴ Nebo je právní osobnost důsledek, který se váže (bez potřeby explicitní formulace pravidel/norem tvořících právní řád) na přirozená práva člověka, jak předpokládá přirozenoprávní teorie?²⁵ Tuto otázku zde nicméně ponecháme stranou a zaměříme se výlučně na vybrané aspekty nabytí zletilosti a plné svéprávnosti účastníky pracovněprávních vztahů; zaměstnancem a zaměstnavatelem, který je fyzickou osobou.

Pokud byly shora ve stručnosti vymezeny pojmy právní osobnost a svéprávnost, zbývá v této souvislosti v krátkosti doplnit vymezení obsahu pojmu zletilost. Tento pojem zákonodárce váže v **občanském zákoníku** striktně na biologické kritérium dosažení určitého věku, když stanoví, že zletilost se nabyvá dovršením 18. roku věku. Jedná se o kategorii charakterově shodnou s pojmem mladistvý zaměstnanec, který je specifikován v § 350 odst. 2 ZPr jako zaměstnanec mladší 18 let.

Zletilost, podobně jako svéprávnost, je oproti právní osobnosti (ze všech úhlů pohledu) striktně vázána na normy objektivního práva. Vymezení obou figur, zejména jde-li o určení věku a rozsahu způsobilosti k právnímu jednání, by mělo být zákonodárcem určeno v návaznosti na historický vývoj, zkušenost a sociální poměry v dané společnosti.²⁶

Občanský zákoník jako výchozí a obecná norma v § 30 předpokládá, že plná svéprávnost se nabyvá zletilostí.

Do doby dovršení zletilosti se svéprávnost nabyvá postupně v návaznosti na rozumovou a volní vyspělost daného člověka (§ 31 ObčZ). Dosažení zletilosti nicméně nutně nemusí znamenat nabytí plné svéprávnosti, když tato může být omezena (§ 55 a násl. ObčZ) rozhodnutím soudu.

V této souvislosti hovoříme v obou pozicích o tzv. *omezené svéprávnosti*.

Vedle dosažení zletilosti lze plnou svéprávnost nabyt ještě uzavřením manželství nebo přiznáním svéprávnosti rozhodnutím soudu (§ 37 ObčZ). V případě soudem přiznávané svéprávnosti zná **občanský zákoník** jednak nárokové přiznání plné svéprávnosti (zde soud plnou svéprávnost při naplnění zákonných podmínek přiznat musí), a jednak nenárokové přiznání plné svéprávnosti (zde schází naplnění některého ze zákonných předpokladů, včetně např. věku 16 let, jak jsou zavedeny v § 37 ObčZ – soud v tomto případě plnou svéprávnost pouze přiznat může).

Vedle omezené svéprávnosti zná **občanský zákoník** dále tzv. *částečnou svéprávnost* (§ 32 ObčZ). Rozumíme jí situaci, kdy zákonný zástupce nezletilému, který není plně svéprávný, ve shodě se zvyklostmi soukromého života udělí souhlas (který může být dodatečně omezen nebo vzat zpět) k určitému právnímu jednání, nebo k dosažení určitého účelu (což s sebou nese souhlas k tomu potřebným právním jednáním), za předpokladu, že je nezletilý schopen v mezích souhlasu sám právně jednat. Jedná-li nezletilý, který není plně svéprávný, bez souhlasu zákonného zástupce, hovoříme o tzv. kulhajících jednáních (*negotium claudicans*). Je-li zákonných zástupců více, postačí, projeví-li vůči třetí osobě vůli alespoň jeden z nich. Jedná-li však vůči další osobě více zástupců společně a odporují-li si, nepřihlíží se k projevu žádného z nich.

Krom omezené svéprávnosti a částečné svéprávnosti předpokládá **občanský zákoník** ještě *samostatný provoz obchodního závodu nebo jiné obdobné výdělečné činnosti nezletilým, který není plně svéprávný* (§ 33 ObčZ). Předpokladem pro realizaci tohoto režimu je souhlas zákonného zástupce daného nezletilce a přivolení soudu. Přivolení soudu nahrazuje podmínku určitého věku, je-li stanovena pro výkon určité výdělečné činnosti jiným právním předpisem (např. živnostenským zákonem atp.).²⁷ Přiznáním statutu se nezletilý stává způsobilým k jednáním, jež jsou s touto činností spojena.

Ve vztahu jak k částečné svéprávnosti, tak k samostatnému provozu obchodního závodu nezletilcem, však platí zásadní omezení plynoucí z § 36 ObčZ, dle kterého

„Nezletilý, který nenabyl plné svéprávnosti, není nikdy, bez ohledu na obsah ostatních ustanovení, způsobilý jednat samostatně v těch záležitostech, k nimžby i jeho zákonný zástupce potřeboval přivolení soudu.“

Takovými jednáními jsou např. jednání dotýkající se majetku nezletilce, která jsou vypočtena v § 898 ObčZ.

K předmětu zkoumání v rámci tohoto příspěvku je zásadní, že dle § 898 odst. 2 písm. d) ObčZ vyžaduje souhlas soudu právní jednání, kterým dítě (prostřednictvím zákonného zástupce) uzavírá smlouvu zavazující k opětovnému dlouhodobému plnění. Dle § 898 odst. 3 ObčZ se k právnímu jednání rodiče, k němuž bylo třeba souhlasu soudu, a nebyl-li tento udělen, nepřihlíží.

IV. O důsledcích nabytí zletilosti a svéprávnosti v pracovněprávních vztazích a o podnětu pro novelizaci

Do nabytí účinnosti rekodifikace soukromého práva upravoval **zákoník práce** relativně samostatně způsobilost účastníků individuálních pracovněprávních vztahů.

Zaměstnanci se přiznávala právní osobnost a spolu s tím i způsobilost právně jednat (až na výjimky stanovené zákonem – např. dohody o odpovědnosti, či dohoda o zvyšování kvalifikace) dosažením 15 let věku.²⁸

Vedle toho zaměstnavateli (fyzické osobě) se přiznávala právní osobnost narozením a způsobilost právně jednat (svéprávnost) dosažením 18 let věku; v tomto případě se neuplatňoval koncept omezené svéprávnosti.

V rámci rekodifikace soukromého práva byla právní úprava způsobilosti účastníků pracovněprávních vztahů přenesena (částečně logicky) do **občanského zákoníku**. V této souvislosti vycházel zákonodárce z idey, že **občanský zákoník** jako obecný a základní předpis soukromého práva, jako ústřední kodifikace civilního práva v rámci právního řádu ČR, má po vzoru zahraničních úprav upravovat v základu postavení osob (§ 9 odst. 1 ObčZ). Tento koncept z povahy věci vylučuje, aby byla právní úprava osobnosti či svéprávnosti ve směru k účastníkům civilněprávních vztahů v základních aspektech řešena na jiném místě, v jiném předpisu než v **občanském zákoníku**.

Tomuto záměru zákonodárce lze docela dobře rozumět. Žel je třeba konstatovat, že tento byl (minimálně ve směru k pracovněprávním vztahům) realizován poněkud v syrové podobě a bez hodnocení všech možných důsledků a dopadů, primárně hovoříme-li o vztahu zaměstnavatel – zaměstnanec, kde zaměstnavatel je fyzickou osobou.

Jak bude demonstrováno níže, jde-li o zaměstnance, zákonodárce zjevně opomněl v **zákoníku práce** reagovat na širěji pojatou úpravu nabytí plné svéprávnosti před dosažením zletilosti. Jde-li o zaměstnavatele, pak zákonodárce zjevně nedostatečně uvážil situace, kdy zaměstnavatel je fyzickou osobou, zejména pokud tato nezaměstnává třetího v souvislosti s jakoukoli hospodářskou činností, která není z hlediska předpisů práva veřejného podmíněna veřejnoprávním povolením vázaným na dosažení určitého věku (např. jej zaměstnává jako komorníka nebo chůvu).²⁹

Důvody pro naznačené závěry jsou následující.

1. Zaměstnanec

S ohledem na předmět zkoumání v rámci tohoto příspěvku ponechám stranou (byť velice zajímavou) otázku důvodnosti změny v podmínkách, jejichž splnění se vyžaduje k nabytí svéprávnosti pro jednání v pracovněprávních vztazích v pozici zaměstnance.³⁰ Důvodem je zejména to, že byť se z teoretického hlediska jedná o podnětnou materii, praktické dopady plynoucí z rozdílnosti jednotlivých řešení jsou v podstatě zanedbatelné.

Zde se zaměřím primárně na vybrané aplikační problémy propojení právní úpravy postavení osob v rámci **občanského zákoníku** s právní úpravou **zákoníku práce** regulující jednotlivé jeho instituty, u nichž je stanovena podmínka určitého věku.

V první řadě si lze položit otázku, zda dosažením 15 let věku a ukončením povinné školní docházky nabývá člověk (zaměstnanec) způsobilost pouze uzavřít pracovní smlouvu a ve vztahu k ostatním právním jednáním se uplatní obecný koncept omezené svéprávnosti, příp. částečné svéprávnosti a přiznání svéprávnosti před dosažením zletilosti, nebo zda splnění těchto podmínek nabývá způsobilost právně jednat ve všech věcech, vyjma právních jednání, která jsou podmíněna dosažením věkové hranice 18 let věku (dohody o odpovědnosti, dohoda o zvýšení kvalifikace atp.).

Navazujíc na dřívější právní úpravu, při úvaze od většího k menšímu, a s reflexí k tomu, že **zákoník práce** explicitně vylučuje užití určitých institutů občanského práva s cílem chránit zaměstnance (např. § 346d ZPr) a podmiňuje aplikaci obecné občanskoprávní úpravy zohledněním (filtrem) základních zásad pracovněprávních vztahů (§ 4 ZPr), mezi něž spadá [§ 1a odst. 1 písm. a) ZPr] mj. i zvláštní zákonná ochrana postavení zaměstnance, lze dle všeho celkem přesvědčivě formulovat tento závěr: Splněním jmenovaných podmínek se nabývá svéprávnost ke všem právním jednáním vyjma těch, u nichž si **zákoník práce** žádá splnění určité speciální podmínky, jako je dosažení určitého věku. Opačný závěr, zejména zohledníme-li možné dopady z hlediska deliktivní způsobilosti, naráží krom jiného i na princip právní jistoty.

V této souvislosti je zásadní, že věk, konkrétně věková hranice 18 let, má v rámci právní úpravy pracovněprávních vztahů fakticky dvojí ochrannou funkci, přičemž však obě tyto pozice se zpravidla nepřekrývají.

V první řadě jde o ochrannou funkci vázící se na biologickou zralost organismu. Normy plnící tento účel, které jsou určeny kupř. k omezení celkového rozsahu výkonu práce v týdnu (§ 79a ZPr), omezení výkonu noční práce (§ 245 ZPr), zákazu přesčasové práce (§ 245 ZPr), prodloužení délky nepřetržitého odpočinku v týdnu a mezi dvěma směny atp., jsou v mnohém reflexí mezinárodních závazků ČR či transpozicí pravidel práva EU. Ve vztahu k nim je z povahy věci

nerozhodná změna v právní úpravě nabývání svéprávnosti, a tudíž v těchto případech zákonodárce správně v rámci rekodifikace soukromého práva nijak nereagoval na změny, které přinesl **občanský zákoník**.

Vedle toho jde o ochrannou funkci vážící se na nedostatečnou rozumovou a volní vyspělost zaměstnance, konkrétně se jedná zejména o dosažení 18 let věku pro uzavření dohody o odpovědnosti za schodek na svěřených hodnotách nebo dohody o odpovědnosti za ztrátu svěřené věci, příp. pro uzavření kvalifikační dohody.

Lze mít za to, že pokud zákonodárce v rámci rekodifikace nijak v těchto případech nereagoval, zjevně nedostatečně reflektoval posun, který v oblasti právní úpravy postavení osob (zejména nabývání svéprávnosti) přinesla rekodifikace soukromého práva.

Je zřejmé, že v těchto případech, kdy zákon stanoví, že „*dohoda... smí být uzavřena nejdříve v den, kdy fyzická osoba dosáhne 18 let věku*“, měla být slova „*dosáhne 18 let věku*“ nahrazena „*nabyde plné svéprávnosti*“.³¹

Nedává totiž dobrý smysl, aby např. zaměstnanec, který je jinak nadán plnou svéprávností v důsledku přiznání svéprávnosti rozhodnutím soudu, nemohl pouze pro nedostatek věku takovou dohodu uzavřít.

V této souvislosti se nabízí otázka, jak z hlediska platnosti právního jednání posuzovat situaci, kdy např. dohodu o odpovědnosti za schodek na svěřených hodnotách uzavře zaměstnanec ve věku 16 let, kterému byla přiznána plná svéprávnost rozhodnutím soudu. Takové jednání, s ohledem na dikci příslušného zákonného ustanovení, bude rozporné se zákonem. Dle § 574 ve spojení s § 580 **ObčZ** však nelze usuzovat, jelikož smysl a účel zákona si toho nežadá, na jeho neplatnost.

Podobně bude zjevně znít odpověď i na otázku, zda bude neplatné právní jednání podmíněné pracovněprávními předpisy dosažením 18 let věku na straně zaměstnance, které zaměstnanec uzavře den před svými 18. narozeninami.

Lze mít za to, že v momentě, kdy zákonodárce přijímal doprovodnou legislativu, za jejíhož přispění se realizovala rekodifikace soukromého práva, opomněl reflektovat, že v rámci právní úpravy obsažené v **zákoníku práce** je vázáno nabytí svéprávnosti k určitým právním jednáním na dosažení věku 18 let. Správně zjevně měla být daná úprava pozměněna tak, že příslušná právní jednání může zaměstnanec učinit, nabude-li plné svéprávnosti.

2. Zaměstnavatel

Dle všeho i v reakci na koncept omezené svéprávnosti v návaznosti na princip právní jistoty vázal **zákoník práce** ve znění před rekodifikací nabytí svéprávnosti na straně zaměstnavatele až na dosažení 18 let věku a neuchyloval se v tomto případě ke konceptu omezené svéprávnosti. Taková pozice byla poměrně racionální, zohledníme-li, že vedle právních jednání, která směřují ke vzniku, změně nebo skončení základního pracovněprávního vztahu, se v jeho rámci realizuje řada dalších právních nebo faktických jednání, která nemají tak závažné důsledky a ze své podstaty nutně nevyžadují plnou svéprávnost na straně zaměstnavatele (může se jednat kupř. o rozvržení pracovní doby atp.).

Lze mít za to, zejména s ohledem na množství různých statutů a pozic, že stávající právní úprava, kdy není zvlášť upraveno nabývání svéprávnosti na straně zaměstnavatele, tzn. v tomto směru se uplatní obecná pravidla o omezené svéprávnosti, ale také o částečné svéprávnosti, o přiznání svéprávnosti atd., koliduje s principem právní jistoty.

Uvedené závěry lze ilustrovat na příkladech vybraných právních jednání.

Jde-li o iniciaci/založení základního pracovněprávního vztahu, s ohledem na historický vývoj právní úpravy v této oblasti, důsledky příslušného právního jednání, které s sebou nese mj. vznik řady veřejnoprávních povinností, a konečně i s ohledem na § 898 **ObčZ**, se lze klonit k závěru, že v tomto případě je předpokladem plná svéprávnost jednajícího. To samé pak nutně platí i o právních (a faktických) jednáních, která se týkají změny základních podmínek základního pracovněprávního vztahu nebo jeho skončení.

Jedná-li se však o ostatní právní nebo faktická jednání, tedy jednání, za jejichž přispění se realizuje základní pracovněprávní vztah (určení směn, určení čerpání dovolené atp.), takto jednoznačný závěr již vynést nelze. Vzniká zde tudíž nejistota, vezmeme-li v patrnost režim omezené svéprávnosti, částečné svéprávnosti, přiznání svéprávnosti atp., stran způsobilosti fyzické osoby (zaměstnavatele) k jednotlivým jednáním.

Konkrétněji řečeno, zaměstnavatel, kterému byla přiznána plná svéprávnost před dosažením zletilosti, je oprávněn ke všem právním jednáním. Avšak obdobně jako u zaměstnance lze v této souvislosti poukázat na právní jednání, u nichž se předpokládá dosažení 18 let věku (zákon v této souvislosti nehovoří o „*dosažení věku 18 let na straně zaměstnance*“, nýbrž zavádí podmínku „*kdy fyzická osoba dosáhne 18 let věku*“ – lze tudíž dovozovat, že se předmětná podmínka vztahuje i na

zaměstnavatele), ve vztahu k nim však platí stejná výhrada stran platnosti, resp. neplatnosti, která byla formulována ve vztahu k zaměstnanci.

Vedle toho není v podstatě pochyb, že kterým jednáním bude oprávněn zaměstnavatel, vůči němuž se bude uplatňovat režim částečné svéprávnosti, byť je samozřejmě otázkou praktická realizace tohoto institutu.

Co je však poměrně nejasné a pochybné z hlediska právní jistoty, je realizace režimu částečné svéprávnosti, neboť zde je míra svéprávnosti individuální v závislosti na rozumové a volní vyspělosti dotyčného člověka.

V. Závěr

Rekodifikace soukromého práva navodila řadu otázek a aplikačních problémů. Některé bylo možné předvídat, některé jen s obtížemi či vůbec ne.

V předloženém příspěvku byla věnována pozornost vybraným aspektům dopadu rekodifikace soukromého práva do oblastí právní úpravy postavení osob (zaměstnanec a zaměstnavatel) v pracovněprávních vztazích a učiněn pokus označit problematické momenty, které jsou důsledkem promítnutí rekodifikace soukromého práva do oblastí právní úpravy pracovněprávních vztahů.

Zdaleka se nejedná o vyčerpávající výčet sporných bodů, které vyplynuly z rekodifikace soukromého práva a ze subsidiární aplikace právní úpravy postavení osob v občanském zákoníku a navazující právní úpravy na regulaci pracovněprávních vztahů. Dalším příkladem, vezmeme-li v úvahu právní úpravu odpovědnosti za škodu v pracovním právu, v tomto směru buď § 622 ObčZ, dle kterého

„Jedná-li se o újmu na zdraví nezletilého, který není plně svéprávný, počne promlčecí lhůta nejdříve běžet, až se nezletilý stane plně svéprávným. Nenabude-li plně svéprávnosti, nepočne promlčecí lhůta běžet, dokud mu po dovršení zletilosti nebude jmenován opatrovník.“

Bylo by jistě vhodnější, kdyby zákonodárce v současné době věnoval síly analýze problematických momentů, které vyplynuly z rekodifikace soukromého práva, a na tyto následně odpovídajícím způsobem reagoval, namísto přípravy právního předpisu, jehož prostřednictvím by mělo dojít ke změně institutů, kterých se rekodifikace povětšinou vůbec (přímo ani nepřímo) nedotkla. Bez významu v této souvislosti není ani to, že v nejednom případě je záměrem zákonodárce změnit nebo upravit institut, ve vztahu k němuž se neozývalo ani ze strany odborné veřejnosti a ani ze strany aplikační praxe volání po změně (např. dovolená).

Rekodifikace soukromého práva přinesla (nejen) do oblastí pracovněprávních vztahů řadu podnětů, nad nimiž by bylo vhodné rozvinout širokou odbornou debatu. Není žádoucí, aby se síly odborné veřejnosti za těchto okolností rozptylovaly v reakci na rozsáhlé legislativní záměry, které směřují povětšinou do jiné oblasti. Dřívější zkušenosti dávají tušit, že důsledkem nedostatečné koncentrace může být neuspokojivé řešení ve všech směrech.

Poznámky pod čarou:

- * Autor působí na katedře pracovního práva a práva sociálního zabezpečení Právnické fakulty UK jako tajemník, odborný asistent a vědecký pracovník. Je místopředsedou České společnosti pro pracovní právo a právo sociálního zabezpečení a advokátem v Praze. Tento příspěvek vznikl díky podpoře poskytované v rámci výzkumného projektu „Soukromé právo XXI. století“, id. č. PRVOUK P05, a zohledňuje právní stav k 1. 9. 2016.
- 1 Úvodní pasáž předloženého příspěvku částečně vychází z jiných publikačních výstupů autora, konkrétně se jedná zejména o *Morávek, J.* Několik úvah nad (ne)možnou novelizací zákoníku práce v souvislosti s právní úpravou chráněného oznamování škodlivých jednání, in *Pichrt, J. a kol.* Úvahy k novelizaci zákoníku práce. Acta Universitatis Carolinae Iuridica, 2016, sv. 4 (v tisku); a *Morávek, J.* Právní předpisy, právní normy, legislativní aktivismus a právní jistota – právní úprava pracovněprávních vztahů v České republice. Sborník z konference Bratislavské právnické fórum 2015. <http://www.lawconference.sk/>. Podrobněji lze k otázkám zmiňovaným v úvodní pasáži odkázat na jmenované příspěvky.
- 2 K tomuto srov. např. *Kelsen, H.* Ryzí nauka právní. Metoda a základní pojmy, s. 44, in *Horák, O. (ed.)* O státu, právu a demokracii. Výběr prací z let 1914–1938. Praha: Wolters Kluwer, 2015.
- 3 V této souvislosti bližší srov. *Holländer, P.* Filozofie práva. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 152 a násl.; nebo náleží ÚS sp. zn. *Pl. ÚS 4/94*.
- 4 K tomuto srov. např. rozhodnutí NSS č. j. *2 Afs 107/2007-168*.
- 5 Realizace legislativního opatření předpokládá předchozí důslednou analýzu společenských vztahů a (nežádoucích a škodlivých) jevů, které mají být regulovány. Z podkladové analýzy vyplývá, zda je normování potřebné a v návaznosti na sledovaný účel v jaké podobě, aby bylo dosaženo žádoucího stavu.
- 6 Viz např. *Weyr, F.* Teorie práva. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 99.
- 7 K tomuto srov. *Melzer, F.* Metodologie nalézání práva. Úvod do právní argumentace. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 130.

- 8 Fuller v této souvislosti uvádí: „*Rexova zpackaná kariéra zákonodárce a soudce říká, že pokud vytvořit a udržet systém právních pravidel může ztroskotat přinejmenším osmerym způsobem; existuje, chcete-li, osm navzájem odlišných cest ke zkáze. První a nejzjevnější spoívá v neschopnosti vůbec dospět k pravidlům, takže každý případ se musí rozhodovat ad hoc. Ostatní cesty jsou: 2. neschopnost zveřejnit nebo přinejmenším straněmi dotčeně zpřístupnit pravidla, která má dodržovat; 3. zneužití retroaktivní zákonodárství, které nejen, že samo nemůže být vodítkem jednání, ale podkopává také integritu pravidel působících do budoucna, proto že se vystavují hrozbě že budou retroaktivně změněna; 4. neschopnost vytvořit srozumitelná pravidla; 5. uzákonění pravidel, která si odporují, nebo 6. pravidel, která vyžadují chování, jehožten, na koho se vztahují, není schopen; 7. provádění tak častých změn pravidel, že ten, na koho se vztahují, se při svém jednání nemůže podle nich orientovat; a konečně. neschopnost dosáhnout shody mezi vyhlášenými pravidly a jejich uplatňováním v praxi.*“ Srov. Fuller, L. L. *Morálka práva*. Praha: Oikoymenth, 1998. V této souvislosti se nabízí poukázat na slova Franka Crosse ohledně možné souvislosti mezi jasností práva a počtem právních (soudních) sporů: „*Když je zákon jasný, pak je malý důvod vést spor a platit vysoké honoráře advokátům v boji o rozhodnutí, které je předem dané. Do soudního sporu vedou právě neshody, ve kterých je právo nejasné.*“ Srov. Cross, F. *The Theory and Practice of Statutory Interpretation*. Stanford, 2009, s. 8. K jasnosti právních předpisů srov. rovněž *Hobbes, T. Leviathan*. Praha: Oikoymenth, 2009, s. 191.
- 9 K rozporu mezi spravedlností (souladem s hodnotovým rámcem) a právní jistotou se vyjadřuje Gustav Radbruch ve své známé formulaci, dle které „*konflikt mezi spravedlností a právní jistotou patrně lze řešit jen tak, že pozitivní právo, zajišťované právními předpisy a mocí, má přednost i tehdy, pokud je obsahově nespravedlivé a neúčelné, vyjma toho, jestliže rozpor mezi pozitivním zákonem a spravedlností dosahuje tak nesnesitelné míry, že zákon musí jako ‚nenáležitě právo‘ (unrichtiges Recht) spravedlnosti ustoupit.*“ Srov. Radbruch, G. *Gesetzliches Unrecht und übergesetzliches Recht*. Schweizerische Juristenzeitung, 1964, 105.
- 10 Tato kritéria by dle všeho měla být „desaterem“ každého legislativce.
- 11 K tomuto srov. např. *Morávek, J. Model práva – vztah práva a morálky*. Praha: Linde, 2013.
- 12 V dalším viz *Morávek, J. Právní předpisy...*, op. cit. sub 1.
- 13 K tomuto srov. např. *Šimáková, K. Retroaktivita z pohledu ústavního práva. Dny veřejného práva. Sborník z mezinárodní konference*. Brno: Masarykova univerzita, 2007, s. 151–167.
- 14 Srov. *Pelíkánová, I. Morální aspekty práva a právní interpretace. XVIII. Karlovarské právnícké dny*. Praha: Linde, 2010, s. 121 a násl. Dokonce se nabízí otázka, zda jej lze vůbec prostřednictvím standardních nástrojů, které se nabízí, nalézt. Platí totiž, že „*existuje dvoji mravní náказа; když lid nechtí zákony, a když je lid zkažený zákony; tuto druhou náказu nelze vyléčit, protože tkví v léku samotném.*“ Tamtéž.
- 15 V první řadě se jedná o náález ÚS sp. zn. [Pl. ÚS 83/06](#), který byl vyhlášen ve Sbírce zákonů v dubnu 2008, dále o novelu **zákoníku práce** provedenou zákonem č. [365/2011 Sb.](#), která nabyla účinnosti 1. 1. 2012, a konečně pak o rekonifikaci soukromého práva s účinností od 1. 1. 2014 (zákon č. [303/2013 Sb.](#)). **Zákoník práce** byl novelizován celkem třicetkrát. Můžeme tedy nadneseně hovořit již o čtvrtém **zákoníku práce** s totožným číslem ve Sbírce zákonů ČR.
- 16 Jednou z příčin stávajícího stavu, která se nabízí, může být nedostatečná podkladová analýza. Kupř. v důvodové zprávě k připravované novele **zákoníku práce** (viz <https://apps.odok.cz/>) se nedozvídáme v podstatě nic o množství nežádoucích jevů, které se realizují za stávající právní úpravy a mají být novou právní úpravou potřeny. Právní regulace ojedinělých jevů by měla být realizována z principu jen tehdy, jedná-li se o významné narušení chráněných hodnot. Stejně platí v principu i ve vztahu ke změně stávající právní úpravy – konkrétněji řečeno, nejedná-li se o zásadní narušení některé z chráněných hodnot, není argumentem pro změnu právní úpravy, že se vyskytují občasné případy (excesy) zneužití konkrétního institutu atp.
- 17 Llewellyn v této souvislosti uvádí: „*pravidla jsou důležitá, pokud člověku pomáhají předvídat, co soudce udělá. V tom spoívá jejich veškerý význam. Jinak to jsou pouhé roztomilé hříčky.*“ Llewellyn, K. N. *The Bramble Bush*. 2. vyd., s. 9.
- 18 V této souvislosti srov. rovněž *Kühn, Z. Prospektivní a retrospektivní působení judikatorních změn. Právní rozhledy, 2011, č. 6, s. 191* a násl.; nebo *Bobek, M., Kühn, Z. a kol. Judikatura a právní argumentace. 2. přepracované a aktualizované vyd. Praha: Auditorium, 2013; příp. Melzer, F. Metodologie nalézání práva. Úvod do právní argumentace. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 24* a násl.
- 19 K overrulingu blíže viz např. rozhodnutí ÚS sp. zn. [III. ÚS 1275/10](#), sp. zn. [I. ÚS 3227/07](#), sp. zn. [Pl. ÚS 45/06](#).
- 20 Rozhodnutí ÚS sp. zn. [II. ÚS 566/05](#).
- 21 K tomuto srov. *Hurdík, J. in Lavický, P. a kol. Občanský zákoník. I. Obecná část (§ 1–654). Komentář. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 131* a násl.; nebo *Hurdík, J. in Švestka, J., Dvořák, J., Fiala, J. a kol. Občanský zákoník. Komentář. Sv I. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 71* a násl.
- 22 K tomuto srov. *Šinová, R. in Melzer, F., Tégl, P. a kol. Občanský zákoník – velký komentář. Sv. 1. § 1–117. Praha: Leges, 2013, s. 346* a násl.
- 23 Oběma právě označeným kategoriím se níže budu věnovat primárně z hlediska postavení fyzických osob v pracovněprávních vztazích a jejich jednání.
- 24 Srov. např. *Weyr, F.*, op. cit. sub 6, s. 112 a násl.
- 25 Na tomto konceptu zjevně staví i stávající právní úprava obsažená v **občanském zákoníku** – k tomuto srov. Konsolidovou verzi důvodové zprávy k novému občanskému zákoníku, <http://obcanskyzakonik.justice.cz/>.
- 26 V tomto směru postačí srovnat např. § 21 OZO, který rozlišoval mezi dětmi do 7 let věku, nedospělci do 14 let věku a nezletilci do 21, resp. 24 let věku, se stávající právní úpravou.
- 27 Souhlas lze odvolat jen s přívolením soudu.
- 28 Rekonifikace soukromého práva přinesla změnu i v této oblasti, když možnost právně jednat ve směru k založení základního pracovněprávního vztahu podmínila (§ 35 **ObčZ**) dosažením 15 let věku a ukončením povinné školní docházky. Že se možná nejednalo o krok správným směrem, nám ukazuje návrh novely **občanského zákoníku** (Parlament ČR, Poslanecká sněmovna 2013–, tisk č. 642/0), jejímž prostřednictvím se krom jiného navrhuje návrat k dřívější úpravě vymezení právní způsobilosti zaměstnance. V této souvislosti je poměrně zajímavé se ptát, jaký účel zákonodárce v podmínce povinné školní docházky spatřuje, příp. zda vnímá povinnou školní docházku jako předpoklad pro nabytí potřebné míry rozumové a volní vyspělosti pro příslušné právní jednání, či zda ji považuje za element, který je součástí veřejného pořádku, a který plyne z mezinárodních smluv, jimiž je ČR

vázána. Jelikož se navrhuje změna stávající dikce příslušného zákonného ustanovení a návrat k dřívější právní úpravě, kdy bylo ukončení povinné školní docházky pouze podmínkou pro možnost výkonu závislé práce v základním pracovněprávním vztahu, nikoli však skutečností podmiňující nabytí svéprávnosti na straně zaměstnance, lze se klonit spíše k druhému ze závěrů. Krátce řečeno, zakotvení podmínky ukončení povinné školní docházky jako předpokladu pro možný výkon závislé práce v základním pracovněprávním vztahu ze strany zaměstnance se váže na mezinárodní závazky ČR a lze je vnímat jako součást veřejného pořádku – cílem je zajistit, aby každý jedinec v rámci místní populace měl alespoň základní vzdělání. Ukončení povinné školní docházky tak dle zákonodárce zřejmě nijak přímo nepodmiňuje nabytí určité míry svéprávnosti v rámci konceptu omezené svéprávnosti.

- 29 K této problematice srov. rovněž Šimešková, E. Některé dopady přijetí nového občanského zákoníku do oblasti pracovního práva. Sborník z konference Bratislavské právnické fórum 2013, část Reflexia hospodárskej krízy v pracovnom a sociálnom zakonodarstve. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 2013, s. 1579 a násl.
- 30 K tomuto srov. částečně pozn. pod čarou č. 28.
- 31 Nabízí se samozřejmě poměrně legitimní otázka, zda by mělo být postaveno pro tyto účely naroveň nárokové přiznání svéprávnosti, nenárokové přiznání svéprávnosti a přiznání plné svéprávnosti v důsledku uzavření manželství. Jestliže v prvních dvou případech lze předpokládat, že svéprávnost bude přiznána odpovídajícím způsobem rozumově a volně vyspělému člověku, ve třetím případě, zejména s ohledem na okolnosti, při kterých se povoluje uzavřít manželství před 18. rokem věku, takto jednoznačný závěr již učinit nelze. Lze si však jen těžko představit, že by se mezi těmito kategoriemi mohly činit takto explicitní rozdíly, které mají za důsledkem poměrně zásadní rozdíly v postavení osob.